

„Szót érteni egymással”

„Szót érteni egymással”

Hermeneutika, tudományok, dialógus

SZERKESZTETTE:

FEHÉR M. ISTVÁN, LENGYEL ZSUZSANNA MARIANN,
NYÍRŐ MIKLÓS, OLAY CSABA

L'Harmattan Kiadó – MTA–ELTE Hermeneutika Kutatócsoport
Budapest, 2013

A kötet az Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Filozófia Intézetének
MTA–ELTE Hermeneutika Kutatócsoportjában,
az MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodája támogatásával készült.

© L'Harmattan Kiadó, 2013
© Szerkesztők és szerzők, 2013
© MTA–ELTE Hermeneutika Kutatócsoport, 2013

A kiadásért felel Gyenes Ádám
A sorozat kötetei megrendelhetők,
illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:

L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: 267-59-79
szerkesztoseg@harmattan.hu
www.harmattan.hu

Párbeszéd Könyvesbolt

ISBN 978-963-236-056-0
ISSN 1586-8761

Olvasószerkesztő: Tiszóczy Tamás
A borító Ujváry Jenő, a tördelés Kállai Zsanett munkája,
a sokszorosítást a Robinco Kft. végezte. Felelős vezető: Kecskeméthy Péter

• TARTALOM •

Szerkesztői előszó	7
------------------------------	---

I.

HERMENEUTIKA – SZÓT ÉRTÉS – NYELVISÉG

<i>Fehér M. István</i> : Szót érteni egymással. Jegyzetek a Gadamer–Derrida-vitához	21
<i>Bauer Lilla</i> : Hermeneutikai jóindulat – dekonstruktív gyanú – a jóindulat keltette gyanú.	64
<i>Nyíró Miklós</i> : Hermeneutika, szellemtudományok, dialógus. <i>Az Igazság és módszer</i> tematikus hangsúlyai Gadamer 1931-es habilitációs írása fényében	71
<i>Bognár László</i> : A létgyarapodás metafizikája az <i>Igazság és módszer</i> ben – Közelítés I.	98
<i>Kiss Andrea-Laura</i> : A közös nyelv keresése	117
<i>Lengyel Zsuzsanna Mariann</i> : A „fordítás” mint hermeneu- tikai feladat – Gadamer és Heidegger nyomán	132
<i>Kelemen János</i> : „Szóból ért az ember”	161

II.

KÖZELÍTÉSEK

– HERMENEUTIKAI FENOMENOLÓGIA

<i>Varga Péter</i> : Hermeneutika és fenomenológia. Gadamer késői közelítése Husserl fenomenológiájához és hermeneutikai megfontolások Edmund Husserl feno- menológiájában.	175
--	-----

<i>Jani Anna</i> : A vallási tapasztalat mint fenomenológiai tapasztalat. Vallási élet és fenomenológiai módszer kapcsolata a fiatal Heidegger gondolkodásában	206
<i>Krémer Sándor</i> : Egzisztenciális analitika és fundamentális ontológia viszonya a <i>Lét és időben</i>	229
<i>Schwendtner Tibor</i> : Ismétlés és alapítás. Heidegger jövőre irányuló történeti elmékedései	238
<i>Csejtei Dezső</i> : Fejezetek a táj hermeneutikájából: Simmel és Heidegger	249
<i>Ullmann Tamás</i> : Nyelvi teremtés és ikonikus funkció. Ricoeur a metaforáról	266

III:

HATÁRPOZÍCIÓK – A HERMENEUTIKA ÉS A TUDOMÁNYOK

<i>Lőrincz Csongor</i> : A „belső szó” adomány és tanúság között (Gadamer nyelvelméletének nyomain)	285
<i>Kulcsár-Szabó Zoltán</i> : Szemérmes (ön)megértés: Hans Robert Jauß	322
<i>Olay Csaba</i> : Taylor értelmezésfogalma	349
<i>Szalai Erzsébet</i> : Szociológia és hermeneutika. A rendszerváltás értelmezései	365
<i>Ignácz Lilla</i> : Hermeneutika és jogtudomány – a Gadamer–Betti-vita nézőpontjából	403
<i>Veres Ildikó</i> : A létteljesség és a nem-igaz kérdéskörei Hamvas Béla gondolkodásában	420
<i>Gáspár Csaba László</i> : Odalépni – szóba állni – szóban állni. Bevezetés a vallás antropológiai fogalmába	439
A szerzőkről	457

Jelen kötet anyaga annak a konferenciának az előadásai köré szerveződik, amely az MTA–ELTE Hermeneutika Kutatócsoport kezdeményezésére 2012 májusában „*Szót érteni egymással*” – *Hermeneutika, tudományok, interkulturalitás* címmel, Budapesten került megrendezésre. A Kutatócsoport megalakulása hosszabb előzményekre, e tárgykörben folytatott több évtizedes hazai kutatásokra tekinthet vissza. Elsődlegesen ahhoz a fordulathoz kapcsolódik, amely az európai filozófiában a múlt század utolsó negyedében ment végbe, s melynek eredményeként azóta nemzetközileg elfogadottá és szokásossá vált hermeneutikai filozófiáról, avagy filozófiai hermeneutikáról – mint egy új filozófiai irányzatról – beszélni.

Nem mintha valami gyökeresen újnak a színre lépéséről volna szó. Az európai filozófia két és fél évezredes története folyamán a hermeneutika mint az értelmezés elmélete valójában a hellenizmustól kezdve mindig lényeges szerepet játszott. Különböző okoknak: elsősorban korunk kulturális válságának, az európai kultúrhagyomány érték-, illetve a klasszikus szövegek értelemvesztésének következtében a XX. században az értelmezés problémái a filozófiai reflexió középpontjába kerültek. A hermeneutika – a szövegek értelmezésének s általában a megértésnek, az interpretációnak a tudománya – Martin Heideggernek és tanítványának, Hans-Georg Gadamernek köszönhetően a század második felére a filozófia egyik középponti ágává vált. *A filozófia hermeneutikai fordulata*, mely a múlt században ment végbe, nem csupán azt jelenti, hogy a filozófiai érdeklődés középpontjába a hermeneutikai hagyomány került – azok a szövegek, melyekben az értelmezés tana különböző korokban megfogalmazódott –, hanem azt is, hogy magának a megértésnek és az értelmezésnek a problémája filozófiai problémaként vetődik fel, miáltal a filozófia egyfajta hermeneutikai átalakuláson ment keresztül, hermeneutikai színezetet nyert. Az ily módon átalakuló filozófia megújítja viszonyát saját hagyományával, csakúgy, mint a többi diszciplínával. A hermeneutikai reflexió ma már a filozófia egyfajta közegévé,

elemzési eszközévé vált, diffúz, szerteágazó jelenlétre tett szert, mely áthatja a filozófiai munkálkodás legkülönbözőbb területeit és ágait.

Az értelmezés a hermeneutikai fordulat fényében önálló filozófiai problémává növekszik, amennyiben az ember immár nem pusztán tevékenységi módjai egyikében – a klasszikus szövegek olvasásában –, hanem hétköznapi tevékenységi formái mindegyikében *megértő-értelmező lényként* jelenik meg. E fordulat jelentőségét illetően joggal beszélhetünk a *filozófia egyfajta hermeneutikai újrafogalmazásáról, hermeneutikai átalakulásáról* – sőt talán még arról is (miként a kanadai Jean Grondin egy ízben fogalmazott), hogy a hermeneutika mára immár az arisztotelészi „*első filozófia*” rangjára emelkedett.¹

A felismerés, mely a megértés és értelmezés problémáiban mindenütt jelen lévő, egyetemes jelentőségű s ennél fogva kitüntetett filozófiai kérdést lát, egyúttal beláthatóvá teszi azt is, miért oly szerteágazó – mégpedig önnön természetéből fakadóan – a hermeneutikai reflexió. Egy efféle diffúz jelleg bizonyos tekintetben tetten érhető az itt közreadott tanulmányok tematikus irányvételének sokszínűségében is.

Ezek az írások javarészt, mint szó esett róla, azokból az előadásokból nőttek ki, amelyek a „*Szót érteni egymással*” – *Hermeneutika, tudományok, interkulturalitás* címmel megrendezésre került konferencián hangzottak el Budapesten 2012. május 24–25-én. A rendezvényre az MTA–ELTE Hermeneutika Kutatócsoportja és az ELTE BTK Filozófiai Intézete együttes szervezésében került sor. Noha a Hermeneutika Kutatócsoport 2012-ben alakult meg, munkatársai sokéves – esetenként több évtizedes – együttműködésre tekinthetnek vissza. Ennek alapját elsősorban az a képzés, illetve kutatói tevékenység teremtette meg, amely az ELTE Filozófiai Intézete keretében működő Doktoriskola Hermeneutikai Programtagozata kötelékében a kilencvenes évek elejétől kezdődően máig zajlik. A többnyire itt doktorált vagy éppen doktoráló kutatók együttműködése több tanulmánykötet közreadásában is tükröződik, s részben az utóbbi évek során Miskolcon megrendezett *Hermeneutika és jelenkor* című konferenciasorozathoz kapcsolódóan megjelent kötetekben is manifesztálódik. Az a munka, melyet ez utóbbi rendezvénysorozat kapcsán

¹ J. Grondin: *Einführung in die philosophische Hermeneutik*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1991, 17. o. = uő: *Bevezetés a filozófiai hermeneutikába*. Ford. Nyíró Miklós, Budapest: Osiris Kiadó, 2002, 33. o.

végeztünk, a Hermeneutika Kutatócsoport megalakulásával új kerekteket nyert – s ennyiben a 2012. májusi konferencia a korábbi miskolci rendezvények immár új feltételek között megvalósuló folytatásának tekinthető.

A budapesti konferenciánk mottójául szolgáló s a jelen kötet címében is megőrzött „*Szót érteni egymással*” fordulat – jól érzékelhető módon – nem annyira a hermeneutikai fenomenológia heideggeri megalapításához, mint inkább a filozófiai hermeneutika Gadamer által kifejtett vázlatához kapcsolódik, közelebbről a beszélgetés, avagy a dialógus középponti szerepet játszó fogalmát szólaltatja meg, valamelyest talán új felhangokkal. Ez a hangsúlyelhelyezés számos itt közreadott tanulmányban visszhangra lelt – ezeket a kötet első fejezetében, „Hermeneutika – szót értés – nyelviség” címmel rendeztük csokorba.

Az első fejezet írásait elsősorban az köti össze, hogy témájuk szorosabban kapcsolódik a konferenciakötet főcíméhez, a beszélgetés és dialógus köré összpontosuló gadameri hermeneutikát mindegyik a nyelviség, szót értés, dialogicitás témája felől közelíti meg, ugyanakkor egymástól eltérő utakon világítják meg, hogy a „szót értés”-ben hogyan lesz a megértés mindig másként-értés. A fontosabb témák és vitatott kérdések közé tartozik a „szót érteni” grammatikája és az e fogalom által felvetett problémák a gadameri hermeneutika fogalmi szövedékében, bármely (filozófiai) vita végbemenésének retorikai szituációja, esettanulmányként a Gadamer–Derrida-vita fő kérdései, hermeneutikai jóindulat és dekonstruktív gyanú viszonya, az *Igazság és módszer*ben a hermeneutika ontológiai fordulata, a dialogicitás, a beszélgetés és szót értés lehetőségének feltételei, határhelyzetei, lehetséges megvalósulási formái és azok sajátos teljesítményei, a nyelvhasználat bukásformáinak gadameri-heideggeri kritikája, retorikai stratégia és hozzáállás, a nyelviség mint híd vagy korlát, a megszólítotttság és a vele járó felelősség, a megértetés és önmegeértés lehetőségének határai, a hermeneutikai értelemben vett „dolog”, nyelviség és képesség. Egyes tanulmányok szorosabban is összetartoznak: Fehér, Bauer és Lengyel a Gadamer–Derrida-vita, valamint a jóindulat és gyanú elemzésével, Nyíró és Bognár az *Igazság és módszer* és a nyelviség tárgyalásával, míg Fehér, Nyíró, Kiss és Lengyel a dialogicitás és fordítás fejtegetésével.

A második fejezet, mely a „Közelítések – hermeneutikai fenomenológia” címet viseli, azokat az írásokat tartalmazza, amelyek eltérő

szempontokból ugyan, de döntően a hermeneutikai filozófia heideggeri megalapításával és kifejtésével kapcsolatos kérdésekkel foglalkoznak, illetve az annak közvetlen előzményéül szolgáló husserli fenomenológiát tárgyalják. A fejezetbe olyan filozófiai írások kerültek, amelyek hermeneutikai-fenomenológiai megközelítései – Husserlre, Heideggerre, Gadamerre, Ricoeurre vonatkozó interpretációkként – újszerű betekintést nyújtanak a hermeneutikai-fenomenológiai tradíció egy-egy fontosabb témakörébe.

A harmadik fejezet a „Határpozíciók – a hermeneutika és a tudományok” címet viseli, az ennek keretében közreadott írások pedig a filozófiai hermeneutika számos egyéb szakterület (irodalomtudomány, társadalomtudományok, szociológia, jogelmélet, teológia) számára való relevanciáját állítják a középpontba. A konferencia témája tágabb kontextusban jelenik meg: a költészet vonatkozásában, az irodalomtudomány befogadásesztétikai megközelítésmódjának elmélyítésében (H. R. Jauß), a társadalomtudományi kérdésfeltevések hermeneutikai dimenziójának radikalizálásában (Ch. Taylor), majd a szociológia és a jogelmélet tekintetében. Míg az első három tanulmánynál (Lőrincz, Kulcsár, Olay) az (ön)értelmezés kérdése s annak történeti és társadalmi vonatkozásai kerülnek előtérbe, addig a másik két tanulmánynál (Szalai, Ignác) a lehetséges alkalmazások interdiszciplináris határterületeken. Lőrincz, Kulcsár, Olay, Szalai és Ignác írásai összetartoznak a kultúra, tradíció és (ön)értelmezés történeti dimenzióinak megközelítésében, míg Gáspár és Veres írásai a vallási tapasztalatot értelmezik.

*****

Ezen vázlatos összegző kép után az alábbiakban megpróbáljuk egyenként is összefoglalni az egyes írások témaválasztását és gondolatmenetét. Tesszük ezt egyszerűen abban a reményben, hogy egy ilyen rövid áttekintés az olvasó számára bizonyára nem haszontalan, hiszen orientáló-eligazító funkciót lát el: segít eligazodni az egyedi írások egymással sokszorosan érintkező témái, összefüggései és gondolatai között – egyfajta gyorsfelvételt nyújt a kötet teljes anyagáról. Egy ilyen bemutatás ugyanakkor, másrészt, nem is szeretne több lenni, mint ami – tudniillik, mint ami orientáló funkciót lát el. Azaz nem szeretne fellépni azzal az igényvel – s csakugyan rossz hermeneutikusok lennénk, ha efféle illúzióba ringatnánk magunkat –, mintha a szer-

kesztők ilyenformán felülről, egyfajta „objektív”, egyedül „igaz” képet vázolnának az egyes tanulmányokról, melyek mellett más összefoglaló ábrázolás már nem is volna lehetséges. E kötet tanulmányait nyilván lehetséges másképp is összefoglalni (hiszen az összefoglalás is egyfajta értelmezés, a különböző értelmezések pluralitásának megengedése pedig olyan hermeneutikai alaptételnek is tekinthető, mely a véges emberi lények történetiségét, szabadságát és méltóságát tartja szem előtt), mint ahogy a tanulmányok általunk fejezetekbe és fejezetcímek alá történt besorolása sem zárja ki másfajta elrendezések és fejezetcímek lehetőségét (s mint ahogy nem utolsó sorban jelen előszó maga is az „előszó” műfajának egyik lehetséges megvalósulása). Ám ahogy egy számtani sorban egy egész számot csak egyetlen másik egész szám követhet és előzhet meg, úgy egy tanulmánykötetben is egy tanulmányt egy és csakis egy másik tanulmány követhet és előzhet meg. A sokszoros összefüggések egyfajta, legalább három- (de inkább több-) dimenziós elrendezést tennének szükségessé, ám egy könyv lapjai csak az „előtt” és az „után” formájában tudnak egymáshoz kapcsolódni.

Az alábbiakban az egyes írásokat szerzőik neveinek ábécérendbe szedett sorrendjével foglaljuk össze.

Bauer Lilla gondolatébresztő tanulmánya Fehér M. István nyitóelőadását kiegészítve vállalkozik arra, hogy hermeneutikai jóindulat és dekonstruktív gyanú viszonyát a Gadamer–Derrida-vita kontextusából kiemelve, e kontextustól elvonatkoztatva és némileg általánosítva, a hétköznapi tapasztalat felől közelítse meg. Vizsgálódásainak középpontjában az a kérdés áll, hogy a jóindulat miért ébreszthet gyanakvást, más szóval, világunkban vajon okkal lehet-e kételkedni a jóindulat őszinteségében. A szerző – Heidegger és Gadamer gondolataihoz kapcsolódva – olyan egzisztenciális szituációkat világít meg, amelyekben a jó- és rosszindulat különbsége nem mindig nyilvánvaló, mivel az ember viszonyulásmódja *lehet* nem őszinte, hanem tettetett, álcázott is, melynek célja a megtévesztés.

Bognár László tanulmánya azt mutatja be, hogy Gadamer az *Igazság és módszer*ben olyan metafizikai-ontológiai törekvésekhez kapcsolódik, amelyek a szubsztanciámetafizikákkal szemben a lét- és értelemgyarapodás gondolatát állítják előtérbe, ugyanakkor nem oltják ki a hermeneutikai tapasztalat eredendő végességét. Míg a teológiaiak a nyelven próbálták érzékeltetni az isteni viszonyok szer-

kezetét és mozgását, addig Gadamer a teológiai hagyományhoz kapcsolódva megfordítja a tájékozódás irányát: számára e teológiai hasonlóságok révén válik hozzáférhetővé a nyelv valódi világa. A létygarapodás már nem az isteni, hanem az emberi nyelv mint megérthető lét vonatkozásában kerül szóba. E fordulat teszi összetettebbé Gadamer és a filozófiai-teológiai hagyomány kapcsolatát, amelyet egyoldalú hatás helyett sokkal inkább a párbeszéd jellemez.

Csejtei Dezső tanulmánya először általánosságban vázolja azt az utat, hogy a táj (mint az embert körülölelő közeg) hermeneutikai problémája miként kapott teret a modernitásban: először a festészetben, utána a tudományban, végül pedig a filozófiában. A szerző értelmezése szerint Szókratésznek „az ég fölöttire”, a kereszténységnek a „lélekre” irányuló tekintete, ill. Joachim Rittnernek a természet „elesztétizálására” tett kísérlete mind a filozófia „tájvakságára” utalnak, s e kört először Simmel tájfilozófiai elmélkedése szakítja meg, melynek előremutató oldalai, illetve fogyatékoságai e tanulmányban egyaránt hangsúlyossá válnak. A szerző fő törekvése, hogy Simmel életfilozófiai (pszichologizáló) felfogásával szemben Heideggert értelmezve kísérletet tegyen egy lehetséges tájfilozófia lételméleti szempontból való megközelítésére, egy olyan megközelítésre, amely a táji jelleget az illeszkedni tudás, a ráhagyatkozás és a léthez való tiszteletteljes közeledés (*ankhibaszié*) kategóriái mentén világítja meg.

Fehér M. István tanulmánya a beszélgetés és dialógus köré összpontosuló gadameri hermeneutikát abból a szempontból tekinti át, hogy mit jelent az, ha a beszélgetés során a résztvevők megpróbálnak egymással – ha nem is mindig egyetérteni, de legalábbis – szót érteni. Ennek kapcsán előtérbe kerülnek azok a kérdések is, hogy miként képesek maguk a filozófusok szót érteni egymással, illetve hogyan képes maga a hermeneutika megértetni magát. A tanulmány elsőként magát a szót-értés fogalmát és az általa felvetett problémákat igyekszik körbejárni a gadameri hermeneutika fogalmi szövedékében (I. a „szót érteni” grammatikáját vizsgálja a megértés, egyetértés, szót értés kontextusában, II. bármely vita végbemenésének retorikai szituációját emeli ki, melyet jól szemléltet a Kant által felvázolt anti-nómiák „dialektikus küzdőtere”, III. Adorno és Popper pozitívizmusvitáját, illetve Cassirer és Heidegger davosi vitájának szituációját elemzi, valamint IV. a tudománytörténet kuhni felfogására, az összemérhetetlen gondolatrendszerek közötti megértés lehetőségének kérdésére tér ki, mely e tekintetben szintén nem lényegtelen). Ezt köve-

tően a szerző esettanulmány gyanánt annak próbál utánajárni (V. a filológiai nehézségeket, VI. Derrida fő ellenvetését: a jóakaratot mint hatalomra törő akaratot, és VII. a jóindulat gadameri elve felől a „hermeneutika keresztjét” tárgyalva), hogy Gadamer és Derrida a maguk részéről mennyiben voltak képesek „szót érteni egymással”.

Gáspár Csaba László tanulmánya az emberi gondolkodás egymástól eltérő paradigmaticus módjaiból – többek között a gondolkodás és problémamegoldás különbségéből – kiindulva arra világít rá, hogy mennyire különböző módokon vagyunk képesek létezni. Ennek fényében válik láthatóvá, hogy a tudomány, filozófia, vallás és művészet magát az ismeretlent is másképpen pozicionálja az emberi megismerés horizontján. A szerző értelmezése arra kérdez rá, hogy ezekben a gondolkodási-észlelési formákban miként őrződik meg, finomodik és teljesedik ki az ismeretlen észlelésének képessége. Megközelítésének középponti kategóriája a világ fogalma (az útban a világ felé és a világ felől), amely az ember köztes pozícióját jelzi. Innen szemlélve vajon képes-e az ember az „egész”-ekkel kapcsolatba lépni, és a teljesség horizontjába állítani magát? Hogyan válik láthatóvá a teendők, problémák, feladatok formájában a világ valódi arca vagy arctalansága? E kérdésekre a szerző a vallás kiváltója: a *hierofánia* (a szent megmutatózása) mint minőségi ismeretlen felől keresi a választ.

Ignác Lilla tanulmánya a hermeneutika és a jogtudomány viszonyát vizsgálja, azt a tényt szem előtt tartva, hogy a 20. századi jogi hermeneutika fejlődésében kulcsszerepet játszott Hans-Georg Gadamernek az *Igazság és módszer* c. fő művében kifejtett nézőpontja, ehhez kapcsolódóan pedig Gadamer és Emilio Betti olasz jogtudós vitája, és vita utóhatása, jogelméleti recepciója. A szerző vizsgálódásai középpontjában az áll, hogy a vita résztvevői mennyiben tematizálják eltérően az emberi megértés és alkalmazás (applikáció) folyamatát, ezen belül a jogtudós és a gyakorló jogász tevékenységének összefonódását vagy különbségét, továbbá ennek megfelelően mennyiben határozzák meg – a tekintély, döntéskényszer, méltányosság, jogértelmezés és jogteremtés stb. lényegi kérdései mentén – másként végül a jogi hermeneutika mibenlétét is.

Jani Anna tanulmánya Heidegger vallásfenomenológiai előadását (GA 60) vizsgálva mutat rá arra a folyamatra, melynek során Heidegger a középkori misztika módszertanából kiindulva végül a fenomenológiai ősmegértéshez (*Urverstehen*) mint a faktikus élet alapjá-

hoz jut el. A szerző egyrészt filológiailag feltárja azokat a forrásokat, amelyek Heideggert elvezették a vallási fenomén megragadásához, másrészt rámutat arra, hogy – értelmezése szerint – a vallási élet fenomenológiájának a faktikus életben való megragadása Heideggernél miként vezet ki a vallásra irányuló kérdésfeltevésből.

Kelemen János írása a nyelv elsődlegessége tézisének egyik a esetét, nyelv és kép viszonyát fejti ki, s különböző szempontok szerint vizsgálja, miért tulajdoníthatunk elsőbbséget a szóbeli közlésnek a képi, vizuális közlési formával szemben. Elsősorban az esztétikai célzatú megnyilatkozásokra koncentrálna a szerző amellet érvel, hogy a verbális ábrázolás képes visszaadni a képi ábrázolásokat, míg fordítva nem áll fenn ilyen összefüggés, sőt, nyelvileg lehet artikulálni olyasmit is, aminek vizuális ábrázolás nem lehetséges. A képi és a szóbeli kifejezés viszonya Kelemen szerint aszimmetrikus, mivel a vizuális ábrázolások által kifejezett tartalmakat sokkal nagyobb mértékben lehetséges szóban leírni, mint amilyen mértékben a szóbeli leírások által kifejezett tartalmakat vizuálisan ábrázolni tudjuk. Az írás kitér arra a kérdésre is, hogy a költői, képi ábrázolás – a természetes nyelvhez hasonlóan – képes-e saját magát mint ábrázolásformát tematizálni.

Kiss Andrea-Laura tanulmánya Gadamer megértésfogalmának dialogikusságát és a nyelv mediális jellegét szem előtt tartva tekinti át, hogy a különböző nyelvi találkozási szituációkban milyen hermeneutikai feltételei vannak az „egymással való szót értés”-nek. A „közös nyelv” és „nyelvi közösség” megtalálásának gadameri kérdéskörére fókuszálva kérdez rá arra, hogy számunkra vajon mi a nyelv: híd-e, vagy korlát? A szerző mindenekelőtt annak jár utána, hogy mit jelent a megszólítotttság és a vele járó felelősség, mikor lehet sikeres egy beszélgetés, hol húzódnak a megértetés és önmegértés lehetőségének határai, illetve mit jelent a hermeneutikai értelemben vett „dolog”, amiről a beszélgetés folyik.

Krémer Sándor tanulmánya Heidegger korai filozófiájának fő művét, a *Lét és időt*, ezen belül is az egzisztenciális analitika és a fundamentálonológia egymáshoz való viszonyának kérdését állítja a középpontba. A szerző az eredeti szöveghez visszatérve, ugyanakkor a szakirodalom különféle nézőpontjait is tekintetbe véve, az elfedésekre rákérdezve, e viszony többretegű értelmezését javasolja.

Kulcsár-Szabó Zoltán tanulmánya különösen arra kérdez rá, hogy melyek Hans Robert Jauß (ön)megértéssel kapcsolatos – helyenként Gadamerrel is szemben álló – felfogásának azon összetevői,

amelyek összefüggésbe hozhatók a vallomás, az önigazolás, a tanúsodás etikai, illetve a „múltfeldolgozás” történeti dimenzióival. A szerző kérdésfeltevésének kiindulópontja az a recepcióesztétika utóéletét meghatározó vita, amelyet Jauß elhagytott háborús múltjának (SS-tagságának) tisztázatlansága robbantott ki az 1990-es évek közepén. E tekintetben válik Jauß késői írásainak alaptémájává (egy pesszimista politikai antropológia keretében) a történeti emlékezés problémája, ezen belül a történelemhez való hozzáférés lehetőségeinek korlátozottsága – a cselekvő résztvevő, a passzív tanú és a visszatekintő reflexió hármasságából.

Lengyel Zsuzsanna Mariann tanulmányának középpontjában a nyelviség és a hermeneutikai megértés egymással összefüggő problémája áll. Ezen belül a fordításgondolatot tekinti át abból a szempontból, hogy hermeneutikai határhelyzetekben (Gadamernél a dialógus, Heideggernél a gondolkodás és öneszmélés határhelyzeteiben) miként lehetséges az egymással való szót értés. A szerző arra világít rá, hogy milyen módon jelenik meg Gadamer és Heidegger nyelvszemléletében a retorikai hagyomány s vele együtt a nyelvhasználat bukásformáinak kritikája. Hangsúlyossá válik, hogy a másikkal, az ismeretlennel és az idegennel való találkozás helyzeteiben az igazságnak nem csupán a tartalmi oldala lényeges, hanem a róla szóló diskurzusmód is, mivel a retorikai stratégia, a hozzáállás már eleve eldönti, hogy a másik igazsága tekintetében az ember mire képes. A kérdésfeltevés középpontja, hogy mit jelent a hermeneutikai jóindulat, a gyanakvás, a szofisztika, és a jogosult gyanú, amennyiben saját létünk állapota a nyelvfeladás, és a nyelvvel hamisat is *lehet* mondani. Mindez Gadamer és Heidegger számára is az emberi létezés végessége, a nyelvi határok kérdése felől kerül az előtérbe.

Lőrincz Csongor tanulmányának középpontjában az a kérdés áll, hogy a „belső szó”-ról (a *verbum interius*-ról) mondottak miként hozhatók összhangba a gadameri nyelvfelfogás más elemeivel, pl. a dialógus központi státuszával. A szerző az e belső szóval összefüggő gadameri nyelvreflexiót a tanúságtétel távlatából veszi szemügyre. Azt a tézist fejti ki, hogy a tanúságtétel válik a nyelviség (a megszólalás), benne a költőiség paradigmájává (közelebbről Hölderlin, George és Kleist esetében). A tanúságtétel praxisát a belső és külső szó, adomány és tanúság egységében mutatja be, amivel azt igazolja, hogy a nyelvi inkarnáció (a belső szó nyelvhez jutásának eseménye) nem tér el a dialógus elvétől. A lényegi, illetve hamis tanúságtétel

révén világítja meg a beszélgetés tapasztalatát, igazságának problematikus vonásával együtt. A megszólalás mint tanúságtétel a lét egészéhez való viszonyunkat szólaltatja meg, s a nyelvfeleltség felől a hamis tanú törést (felejtést vagy elvétést) jelent a spekulatív tükröződésben. A szerző a tanúsítás törekeny performatív létmódjaira utal, különösen az önmagát meghazudtoló igazságra, mely visszahelyezi jogaiba a gyanú mozzanatát. Az exteriorizáció szükségképpen a másik távlatát feltételezi, ahol a példák politikai cselekvésként (mint túlélés vagy utóélet) értelmeződnek, ennek kapcsán pedig a kimondhatóság problematizálása kerül az előtérbe.

Nyíró Miklós tanulmánya azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy mi az a többlet, amelyet az *Igazság és módszer*nek Gadamer korai habilitációs írása fényében való olvasata nyújthat. A szerző amellett érvel, hogy e korai írás tükrében a gadameri fő mű jelentősége nem merül ki a szellemtudományok önértelmezésére adott újszerű filozófiai válaszkísérletben (egy ún. tudományelméleti „paradigmaváltásban”), hanem az elsődlegesen Gadamernek a – Plátón- és Arisztotelész-elemzése során nyert – nyelviséggel kapcsolatos ontológiai belátásaiban rejlik. A tanulmány e tekintetben a habilitációs írásból *A beszélgetés s a szót értés végbemenési módja* c. fejezetet elemzi: 1) a beszéd eredeti formáit: a foglalatosság közben elhangzó beszédet, az egymással való beszélést, s a tudományos-teoretikus beszédet, 2) a tárgyfeltáró beszélgetést (dialektikát), 3) a tudományos beszélgetés hanyatlásformáit (irigység, szofisztika) és 4) a szókratészi dialógust. Végül az *Igazság és módszer* tematikus hangsúlyait a habilitációs írás fényében ábrázolva, a szerző ezen olvasat hozadékát a gadameri fogalmak társadalomkritikai töltetének, illetve politikai jelentőségének egyértelművé tételében jelöli meg, amennyiben azok egy „hermeneutikai közösség” eszményének irányába mutatnak.

Olay Csaba tanulmánya Taylor értelmezésfogalmát tekinti át két lépésben. Egyfelől az interpretáció kérdését tárgyaló taylori gondolatmeneteket vizsgálja, másfelől e gondolatmeneteknek a hermeneutikai hagyományhoz – különösen a heideggeri és gadameri filozófiához – fűződő viszonyát elemzi. A szerző azt a tézist fejti ki, hogy Taylornak a társadalomtudományok módszereire irányuló kérdésfeltevése az emberi létezés értelmező alapjellegét tartja szem előtt. Taylor fő törekvése e tekintetben az, hogy az emberi önértelmezés és cselekvés összefüggéseit megvilágító módon interpretálja. Az emberi identitás társas aspektusait, történeti és kulturális hajlékonyságát

hangsúlyozza, egy olyan kérdésfelvetés keretében, ahol az identitás elválaszthatatlanul összefonódik a moralitás kérdésével és a jóról alkotott elképzeléseinkkel.

Schwendtner Tibor tanulmánya Heidegger történeti elmékedéseinek egyik legfontosabb szervező fogalmát, az ismétlést (*Wiederholung*) tárgyalja. A szerző azt mutatja be, hogy az ismétlés mint az ittlét lehetőségeibe való visszatérés korántsem múltba való fordulást jelent, inkább olyan kutató, értelmező mozgást, melynek célja a korláttá vált hagyománnyal szembeni szabadság visszanyerése, a cselekvőképesség újrateremtése, a jövőbeni lehetőségek kialakítása. Az ismétlés e megközelítés szerint újraalapításként foghatjuk föl, amely a filozófiatörténet nagy alakjaival való termékeny ütközés és dialógus (*Auseinandersetzung*) révén próbálja meg az emberi cselekvés tereit újrakonstituálni.

Szalai Erzsébet tanulmánya a hazai rendszerváltozás gazdasági-politikai-kulturális folyamatainak értelmezésére tesz kísérletet egy olyan elemzés keretében, mely képes érzékeltetni e folyamatok globális beágyazottságát is. Az első rész a rendszerváltozás folyamatának különböző megközelítései közül az ideáltipikusnak tekinthető értelmezéseket veszi számba, majd a második részben a szerző saját korábbi értelmezéseit mutatja be egy átfogó és komplex elmélet keretében, részletezve a rendszerváltozás alternatíváit, ténylegesen végbemenő folyamatait és mai következményeit is. Végül a záró fejezetben kísérletet tesz saját korábbi nézőpontjának újraértelmezésére, melynek keretében meghatározóvá válik az elitcsoportok dinamikája, vagyis az identitás szerepének szemléltetése a habitus és a struktúrák formálásában.

Ullmann Tamás tanulmánya azt a ricoeuri elgondolást vizsgálja, amely szerint a metafora működésén keresztül valójában a nyelv működését érthetjük meg jobban. A szerző azt a tézist képviseli, mely szerint Ricoeur metaforaelmélete perspektívaváltásként értelmezhető – amelyet a heideggeri, valamint a strukturalista és posztstrukturalista gondolkodással szembeállítva dolgozott ki –, más értelemben viszont leszűkítő a megközelítése. A ricoeuri koncepció leglényegesebb mozzanataként a nyelv metaforikus, jelentésteremtő és ikonikus funkciója válik láthatóvá, melynek háttérében a szerző megfogalmazása szerint az a feltevés áll, hogy a metafora ricoeuri leírása termékeny kapcsolatba állítható a kanti sematizmussal, különösképpen *Az ítélőerő kritikájában* megjelenő fogalom nélküli sematizálás működésével.

Varga Péter András tanulmánya első lépésben azt a folyamatot mutatja be, hogy a késői Gadamer – Derridával való konfrontációja során – miként került közelebb Husserl hermeneutikában betöltött lehetséges szerepének pozitív felfogásához. Ezt követően – egy második lépésben – azt vizsgálja meg, vajon tükröződik-e a hermeneutika egyik alapvető felismerése a husserli fenomenológia felépítésében, különösen a késői Husserlnél a fenomenológiai evidenciatisztázás cikcakk-struktúrájában, illetve a természetes és fenomenológiai beállítódás transzcendentális egységéről alkotott elgondolásban. Miután felhívja a figyelmet a klasszikus hermeneutika Husserl-képe és a husserli gondolkodás által adott lehetőségek közötti diszkrepanciára, a szerző célja az, hogy konkrét vizsgálódásaival e kiindulóponttól elhatárolódva két lépésben – Gadamer és Husserl felől is – hozzájáruljon a hermeneutika és fenomenológia közötti viszony differenciáltabb felfogásához.

Véres Ildikó tanulmánya a létteljesség és a hiány összefüggéseit tekinti át Hamvas Béla gondolkodásában, amely – e megközelítésben – egyfajta szakrális metafizikaként jelenik meg. A szerző interpretációja ebből a kérdéskörből elsősorban a kiteljesedett személyes léttel kontrasztban álló realitásszerkezetet emeli ki, amelyben az életvilágot a nem-igaz, a hazugság és a maszk dominanciája jellemzi. Az értelmezésben fontos szerepet kap a magyar filozófiai hagyomány kontextusa (pl. Böhm Károly), illetve Hamvas filozófiájának univerzalizásra való törekvése, amely az európai rendszerfilozófiákhoz teszi hasonlóná. Ugyanakkor hangsúlyt kap az a gondolat is, hogy Hamvasnál az univerzalizitásnak mint a lét egészéhez való viszonynak a felvázolása egy nem-keresztény vallási tapasztalat mentén történik.

A szerkesztők